

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Nkunguhato & Xiletelo xo Landzelerisa Ntirho swa ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe

Ririmi ra le Kaya: Xitsonga

Giredi 3 Kotara 3

Vundzeni

Manghenelo	1
Swilaveko swo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe	2
Vuswikoti bya Ririmi ra le Kaya	2
Vundzeni bya Ririmi ra le Kaya	2
Ntivomipfumawulo na Ku hlaya hi Ntlawa Loku Leteriwaka	3
Ku Tumbuluxa Ntolovelo wo Dyondza Ririmi	5
Ndzinyaneto wa Ntolovelo wa Vhiki na Vhiki wa FP HL	6
Migingiriko leyi ringanyetiweke ya FP HL (leyi adiresaka swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe)	7
Ntivomipfumawulo na Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	16
Nongonoko wa Ntivomipfumawulo: Xitsonga HL	17
Rimba ra Nkunguhato & Xiletelo xo landzelerisa ntirho	21
Nongonoko wa Makambeleo	32
Nongonoko wo kambela: FP Ririmi ra le Kaya	32
Makambeleo ya Madyondzelo	33
Giredi ya 3 Kotara ya 3: Xikombiso xa Ntirho wa Makambeleo ya Mafundza	35

Manghenelo

Eka vadyondzisi va Xiyimo xa Masungulo,

Ntungu wa COVID-19 wu hi siye hi ri na ntlhonthlo lowukulu eka dyondzo. Tanihiloko hi tlhelela eka 'ku dyondza ka ntolovelu', hinkwerhu hi fanele ku tirha hi vutlhari na ku chivirika ku tiyisisa leswaku sisiteme ya hina yi tlhelela ematshan'wini.

Leswi i swa nkoka eka Xiyimo xa Masungulo, laha vana va dyondzaka masungulo ya vuswikoti byo hlaya na ku tsala. Afrika Dzonga yi lava n'wina ku tirha hi ku hetiseka ku hlomisa vadyondzi hi vuswikoti lebyi, leswaku va nga dyondzi ntsena ku hlaya, kambe va hetelela va kota ku 'hlayela ku dyondza'.

Tsalwa leri ri vumberiwe ku mi pfuna ku fikelela leswi. Hi ku tirhisa kungu leri hi nongonoko, ha tshemba leswaku mi nga kota ku pfala nkarhi lowu lahlekeke wo dyondzisa no dyondza, na ku fikisa vadyondzi va n'wina eka levhele leyi va faneleke ku va eka yona.

Ha mi khensa eka ku tiboha, ku tinyiketela ka n'wina na ku tirha hi matimba loku lavekaka.

I ntiyiso mi le ku akeni ka rixaka,

Hi mi navelela mikateko eka Kotara leyi nga mahlweni,

Xipanu xa DBE/ NECT xa Swiletelo swo Vuyeta swo Landzelerisa Ntirho wo dyondzisa wa Lembe na Lembe

Swilaveko swo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe

- Ku na 10 wa mavhiki eka ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa DBE Kotara ya 3.
- Mavhiki lawa ya 10 ya avanyisiwe hi 5 wa mindzhendzeleko yo dyondza.
- Eka mavhiki ma2 man'wana na man'wana ya ndzhendzeleko, swiyenge hinkwaswo swo dyondza ririmi swi fanele swi angarheriwile hi ndlela leyi landzelaka, hi ku tirhisa nkarhi wa mpimohenhla:

MPIMO WA LE HANSI WA XIPHOKHAMA MAAVELO YA NKARHI	GIREDI 1	GIREDI 2	GIREDI 3
Ku yingisela & ku vulavula	45 wa timinete	45 wa timinete	45 wa timinete
Ku hlaya & Ntivomipfumawulo	4 wa tiawara 30 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete
Ntivontsalo	awara 1	45 wa timinete	45 wa timinete
Ku tsala	45 wa timinete	awara 1	awara 1
NTSENGO	7 WA TIAWARA	7 WA TIAWARA	7 WA TIAWARA

Vuswikoti bya Ririmi ra le Kaya

- Ku Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Ririmi ra le Kaya ku vumberiwe ku komba vadyondzisi leswaku hi byihi vuswikoti lebyi va faneleke ku byi aka eka xiyenge xin'wana na xin'wana xa ririmi.
- I swa nkoka ku lemuka leswaku eka mavhiki mambirhi man'wana na man'wana, vuswikoti lebyi hlulukisiwaka bya fana ku ya hi xiyenge, kutani ku na mbuyelelo wo tala ku hlulukisa na ku tiyisisa vuswikoti.

Vundzeni bya Ririmi ra le Kaya

- Eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi man'wana na man'wana, vadyondzisi va fanele ku hlawula nkongomelo.
- Nkongomelo lowu wu hlamusela vundzeni bya ndzhendzeleko wolowo.
- Xikombiso, loko mudyondzisi a hlawula nkongomelo '**Rivala ra mintlangu**', vundzeni hinkwabyo byi fanele ku va na vuxaka na nkongomelo lowu, ku katsa:
  - Ntivomarito** lowu dyondzisiwaka, xik: **tlanga, khandziya, chinginya, swi na khombo, tsakisa**, sw. na sw.
  - Swinsin'wana kumbe tinsimu** leti dyondzisiwaka, xik: **Ku ni ndzilo entshaveni**
  - Xitori xo hlaya swin'we** lexi hlayiwaka, xik: Xitori lexi nga na nhlokomhaka: **Khombo erivaleni ra mintlangu!**
  - Nghingiriko wo tsala** lowu vadyondzi va faneleke ku wu hetisa, xik: **Tsala xitori xa tindzimana ti2 mayelana na swin'wana leswi nga humelela erivaleni ra mintlangu.**

Ntivotimpfumawulo na Ku hlaya hi Ntlawa Loku Leteriwaka

- Vundzeni lebyi nga riki na vuxaka na nkongomelo i ntivotimpfumawulo na ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka ntsena.
- Leswaku va kota ku dyondza ku hlaya, vadyondzi va fanele ku dyondza mimpfumawulo ya ririmi hi nongonoko, na ku twanana na ku hambanisa mimpfumawulo leyi.
- Kutani, va fanele ku titoloveta ku hlaya marito na switori hi ku tirhisa vutivi bya vona bya mimpfumawulo ku twarisa marito.

A hi voneni leswaku hi byihi vuswikoti na vundzeni lebyi longoloxiweke eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Giredi ya 3 Kotara 3:

NKOMISO WO VUYETA NKUNGUHATO WO DYONDZISA WA LEMBE NA LEMBE: GIREDI 3 Kotara 3	
KU YINGISELA NA KU VULAVULA	
1	U vulavula hi mintokoto ya yena n'wini, xik. u rungula mahungu handle ko vuyeela
2	U yingisela ndzandzelelano wa swileriso kutani a angula hi mfanelo
3	U yingisela handle ka ku nghenelela van'wana a ri karhi a kombisana xichavo eka xivulavuri
4	U teka xiave eka mikanerisano, a vutisa no hlamula swivutiso
5	U ringanyeta switshunxo eka swiphiqu
6	U hlamusela switori swo olova ku ya hi tithoni ta swona na matlakukelo yo hambanahambana ya rito
7	Ntivotimmarito wa yena wa kula loko a vulavula
8	U tiendlela nkumbetelo wa leswi swi nga ta humelela eka xitori
9	U rungula mahungu kumbe a vulavula hi ntokoto wo karhi hi lojiki na ndzandzelelano lowu twisisekaka
10	U inthavhiyuwa vanhu hi xikongomelo xo karhi
11	U lavisisa xivangelo na mbuyelo eka xitori
12	U veketela swiendleko hi ndzandzelelano lowu twisisekaka
NTIVOMIMPFUMAWULO	
Xitsundzuxo eka mudyondzisi:	
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Tiyiyisa leswaku wa vumba na ku phemelela marito:</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Swo twiwa (ndzemuko wa mimpfumawulo)</i> • <i>Swo twiwa na swo voniwa (ntivotimpfumawulo)</i> 	
1	U kombisa vuxaka bya mimpfumawulo ya maletere hinkwawo lama dyondziweke, ku katsa: mimpfumawulo leyi yimaka yoxe, switatisi swo famba hi swimbirhimbirhi, switwari leswi fambaka hi swimbirhimbirhi, switatisi leswi fambaka hi swimbirhimbirhi
2	U aka na ku phemelela marito hi ku tirhisa mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondzisiweke, ku katsa: mimpfumawulo leyi yimaka yoxe, swo famba hi ximbirhimbirhi, switwari leswi fambaka hi ximbirhimbirhi, switatisi leswi fambaka hi ximbirhimbirhi
3	U peleta marito hi mfanelo eka mbitanelo na le ka mintirho hinkwayo yo tsala
4	U tirhisa mimpfumawulo wa letere na wa vito ra wona eku peleteni
5	U tirhisa marito lama peletiwakat ku fana kambe ya ri na tinhlamuselo to hambana ku fana na 'riwa': ro vula goji na 'riwa' xin'wani xa swirimiwa swa le masin'wini
6	U lemuka na ku hlaya:
NTIVONTSALO	
1	U tirhisa matsalelo yo koka eka ku tsala hinkwako
2	U kopunula switshuriwa swo tsariwa swo hambana hambana hi ku koka hi nkhaqato swi basile
3	U tsala a ri karhi a engetela rivilo

KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA

Switsundzuko eka mudyondzisi:

- Veka vadyondzi himintlawe ya vuswikoti byo fana byo hlaya.
- Hlawula switshuriwa/tibuku leti nga ta levhele leyi faneleke ntlawa wun'wana na wun'wana.
- Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe na ku nyika swiletelo loko va karhi va hlaya.

- 1 U tirhisa marito yo voniwa, mimpfumawulo, maqhinga ya ku hlaya marito loko a ri karhi a hlaya
- 2 U tirhisa vundzeni na maqhinga ya mahlayelo leswaku a kuma ntwisiso
- 3 U hlaya hi nkhluluko lowu engeteleleke no kombisa matitwelo ya yena eka leswi a swi hlayaka
- 4 U sungula ku xiya mahlayelo na ntwisiso wa yena loko a karhi a hlaya
- 5 U tirhisa tindlela to tala to tilulamisa swihoxo loko a ri eku hlayeni:
- 6 U hlaya matsalwa yo hambana ku fana na mintlangu leyi kandziyisiweke

KU HLAYA KA MUNHU UN'WE

- 1 U hlayela ehenhla a hlayela munghana wa yena
- 2 U tihlayela yexe: tibuku to koma ta timhaka leti nga riki ta ntiyiso na switlhokovetselo
- 3 U hlaya leswi a swi tsaleke na swa va'wana
- 4 U kuma mahungu a ri yexe kumbe va ri vambirhi eka switshuriwa swa ntiyiso

KU HLAYA SWIN'WE

- 1 U hlaya buku na tlilasi hinkwayo swin'we na mudyondzisi/ U yingisela na ku landzelela loko mudyondzisi a karhi a hlaya
- 2 U nyika mavonelo ya yena eka leswi hlayiweke / u kombisa ntwiwo wa yena loko xitori xi tsakeriwile na ku seketela nhlamulo
- 3 U hlamusela mahungu ku suka eka swinavetiso, swifaniso na tigirafu
- 4 U burisana hi miehleketonkulu ya xitori, swimunhuhakwa na kungu
- 5 U tirhisa dikixinari ku lava marito lamantshwa ya ntivomarito
- 6 U hlaya switlhokovetselo swo hambanahambana swo vulavula hi nhlokomhaka yin'we

KU TSALA

Switsundzuxo eka mudyondzisi:

- Tirhisa migingiriko yo tsala swin'we ku kombisa matsalelo yo landzelela magoza (ku kunguhata, ku pfapfarhuta, na ku hangalasa).
- Nyika vadyondzi rimba ra matsalelo ku va pfuna ku va va tsala switori swa vona vini

- 1** U teka xiave eka nkanerisano wo hlawula nhlokomhaka leyi ku faneleke ku tsariwa hi yona
- 2** U peleta marito lama tolovelekeke hi mfanelo a tlhela a ringeta ku peleta marito yo ka ya nga tolovelekangi hi ku tirhisa vutivi bya ntivo mimpfumawulo
- 3** U tiendlela xihlayisamarito na dikixinari
- 4** U hlayela mudyondzikuloby leswi a titsaleleke swona
- 5** U hlayela tlilasi leswi a swi tsaleke
- 6 U hetisa mitirho yo tsala, swi katsa ku kunguhata, ku pfapfarhuta na ku hangalasa:**
  - a** U tsala tindzimana ti2 ta swivulwa leswi nga riki ehansi ka khume hi mintokoto ya yena n'wini na swiendleko swo fana na mahungu ya siku na siku
  - b** U tsala xitori xa yena n'wini xa ya swivulwa leswi nga riki ehansi ka khume
  - c** U tsala na ku pfapfarhutaxitori ku hoxa xandla eka buku ya buku ya layiburari ya tlilasi
  - d** U tsala switshuriwa swa vun'wini swo fana na : ku tsala eka dayari, papila na nhlamuselo
  - e** U endla nkomiso wa mahungu hi ku tirhisa mimepe ya miehleketo, matafula, switiviso tidayagiramu kumbe tichati
  - f** U tirhisa ntivomarito wo hambana hambana na tinxaka ta swivulwa to hambanahambana loko a tsala
- 7 U lemuka na ku tirhisa ririmi hi mfanelo, ku katsa na:**
  - a** Swihikahato: hiko, hefemulo, xivutiso, rihlamari , maletere lamakulu, switshaho
  - b** Masivi
  - c** Maviti
  - d** Maendli
  - e** Mahlawuri
  - f** Maengeteri
  - g** U hlanganisa swivulwa hi ku tirhisa mahlanganisi swo fana na 'kutani', 'kambe'
  - h** Nkarhi wa sweswi
  - i** Nkarhi lowu nga hundza
  - j** Nkarhi lowu taka

Ku Tumbuluxa Ntolovelo wo Dyondza Ririmi

- Ndlela yin'wana ya kahle swinene yo tiyisisa leswaku u tirhisa nkarhi lowu pimiweke hi mfanelo ku angarhela hinkwabyo vuswikoti lebyi nga le ka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe, i ku tumbuluxa ntolovelo wo dyondza ririmi.
- Laha hansi ku na ndzinganyeto wa ntolovelo wa vhiki na vhiki, lowu nga tirhisiwaka eka ndzhendzeleko wa mavhiki mambirhi.
  - Ntolovelo lowu wu tirhisa NKARHI WA MPIMO WA LE HANSI eka Ririmi ra le Kaya (7 wa tiawara)
  - Ntolovelo lowu wu ringanele ku tirha eka tigiredi hinkwato

Ndzinganyeto wa Ntolovelo wa Vhiki na Vhiki wa FP HL

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	NKARHI: NTSENGO	NKARHI: KU YINGISELA & KU VULAVULA	NKARHI: KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	NKARHI: NTIVONTSALO	NKARHI: KU NKARHI: KU TSALA
Musumbhunuku	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	NTIVONTSALO	Makambelelo ya nkamafundza	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo	30 wa timinete				30 wa timinete
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	15 wa timinete		15 wa timinete		
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
Ravunharhu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	15 wa timinete		15 wa timinete		
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	15 wa timinete			15 wa timinete	
	KU TSALA	Ku tsala swin'we na maendlelo	30 wa timinete				30 wa timinete
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomipfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
Ravumune	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomipfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
Ravunthanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	15 wa timinete	15 wa timinete			
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomipfumawulo	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we	15 wa timinete		15 wa timinete		
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka	30 wa timinete		30 wa timinete		
			7 wa tiawara	45 wa timinete	4 wa tiawara 30 wa timinete	45 wa timinete	awara yi1

Xana wa swi vona leswaku nkarhi lowu averiweke xiyenge xin'wana na xin'wana i wa ntiyiso?

Migingiriko leyi ringanyetiweke ya FP HL (leyi adiresaka swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe)

- Leswi vuswikoti byo tala byo fana byi faneleke ku hluvukisiwa, swi nga va vonelo ra kahle ku endla migingiriko yo fana kumbe yo yelana vhiki rin'wana na rin'wana.
  - Leswi swi tiyisisa leswaku u angarihela vuswikoti hinkwabyo lebyi lavekaka eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe
  - Swi tlhela swi endla ku dyondzisa na ku dyondza swi humelela, hikuva loko wena na vadyondzi mi tolovela migingiriko leyi, ku ta tirhisiwa nkarhi wutsongo eka tinhlamuselo
- Kungu leri nga laha hansi ri ringanyeta migingiriko ya ntolovelo leyi mi nga yi endlaka vhiki rin'wana na rin'wana ku fikelela swilaveko swa Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe.
- Laha ku nga na vuswikoti kumbe vundzeni byo hlawuleka byi faneleke ku fikeleriwa (ku ya hi ATP) leswi na swona swi ngenisiwile.
- Xitsundzuxo: Vadyondzisi va fanele ku tirhisa migingiriko ya Buku yo Tirhela hinkwako loko swi fanela.

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Tivisa nkongomelo • Dyondzisa marito ma3 ya ntivomarito • Dyondzisa risimu kumbe xinsin'wana xa mbuyelelo
	NTIVONTSALO	Makambelelo ya nkamafundza	<ul style="list-style-type: none"> • Endla makambelelo ya nkamafundza ku vona loko vadyondzi va tsundzuka mimpfumawulo leyi dyondzisiweke na marito • Tlhela u languta ntivontsalo –matsalelo yo koka, ku vumba letere, maletere lamakulu, ku siya ndhawu
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUWULO	Ku hlaya swin'we U NGA SI SUNGULA KU HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> • U nga si sungula ku hlaya • Komba vadyondzi swifaniso swa xitori • Vutisa leswaku ku humelela yini • Va kombeli ku endla minkumbetelo
	KU TSALA (Vhiki ra 1 ra ndzhendzeleko)	Ku tsala swin'we na maendlelo: MAKUNGUHATELO	<ul style="list-style-type: none"> • Kombela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka • Byela vadyondzi ntirho wa ku tsala lowu u wu hlawuleke, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Tindzimana 2 ta 10 wa swivulwa a Xitori xa 10 wa swivulwa b U tsala switshuriwa swa vun'wini swo fana na: ku tsala eka dayari, papila na nhlamuselo c U endla nkomiso wa mahungu hi ku tirhisa mimepe ya miehleketo, matafula, switiviso tidayagiramu kumbe tichati • Komba vadyondzi ndlela yo KUNGUHATA ku tsala ka vona • Kombela mavonelo ya kungu (ku tsala swin'we) • Kombela vadyondzi ku hetisa makungu ya vona (a ku koperiwi)

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Musumbhunuku	KU TSALA (Vhiki ra 2 ra ndzhendzeleko)	Ku tsala swin'we na maendlelo: MAHLELEO	<ul style="list-style-type: none"> • Tsala mpfapfarhuto wa wena exitsalelweni • Tsala nongonoko wa mahlelelo exitsalelweni • Dyondzisa vadyondzi matirhiselo ya swihlawulekisi leswi landzelaka swa ririmi kutani u swi katsa eka mahlelelo: <ul style="list-style-type: none"> a Ntivomarito wo hambana hambana b Tinxaka ta swivulwa to hambana hambana c Ku hikahata hi mfanelo d Masivi e Maviti f Maendli g Mahlawuri h Maengeteri i Mahlanganisi 'kutani' na 'kambe' j Nkarhi wa sweswi k Nkarhi lowu nga hundza l Nkarhi lowu taka • Komba vadyondzi ku HLELA ku tsala ka vona va tirhisa nongonoko wa mahlelelo (ku tsala swin'we) • Kombela vadyondzi ku hlela ku tsala ka vona kumbe swa munghana
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomimpfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa wutsongo wu ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana)Endla mpfuxeto wa ntivomimpfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntivomipfumawulo wa ririmi ra wena • Dyondzisa vadyondzi ku hlaya mpfumawulo wuntshwa • Va dyondzise ku hlaya marito lama tirhisaka mpfumawulo lowuntshwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke (marito lama hundzuluxekaka) • Komba vadyondzi ku phemelela na ku vumba marito • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> • I vonelo ra kahle ku yelanisa ntivontsalo na ntivomipfumawulo • Dyondzisa vadyondzi ku tsala letere kumbe mpfumawulo lowu dyondziweke (tsalelo ro koka ra Giredi 2&3) • Dyondzisa vadyondzi ku tsala marito na swivulwa leswi tirhisaka mpfumawulo wolowo • Lulamisa mudyondzi eka makhomelo ya penisele, matshamelo, ku vumba letere, ku siya ndhawu na sayizi • Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumbirhi	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we KU HLAYA KO SUNGULA	<ul style="list-style-type: none"> • Ku hlaya ko sungula • Hlayela vadyondzi xitori hi nkholuko na ku kombisa matitwelo • Yima u hlamusela laha swi faneleke • Kombisa na ku hlamusela swihlawulekisi swa ririmi, ku katsa: <ul style="list-style-type: none"> a Ku hihakata b Ku hihakata hi mfanelo c Masivi d Maviti e Maendli f Mahlawuri g Maengeteri h Mahlanganisi 'kutani' na 'kambe' i Nkarhi wa sweswi j Nkarhi lowu nga hundza k Nkarhi lowu taka • Endzhaku ko hlaya, vutisa swivutiso swa mixaka leyi: <ul style="list-style-type: none"> a U burisana hi miehleketonkulu ya xitori, swimunhuhatwa na kungu b Vonelo (xana u swi tsakerile /xana a wu ehleketa yini hi / sw. na sw) na ku seketela vonelo, xik. Hikokwalaho ka yini? c U lemuka xivangelo na mbuyelo
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomipfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa wutsongo wu ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana)Endla mpfuxeto wa ntivomipfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> Dyondzisa marito ma3 ya nkongomelo wa ntivomarito Yimbelela risimu kumbe u vula xinsin'wana Endla nghingiriko wun'wana wa swa nomo, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Vutshila byo rungula xitori – Kombela vadyondzi hinkwavo ku tiendlela nkongomelo wa switori swa vona na ku avelana na munghana b U ringanyeta switshunxo eka xiphigo eka xitshuriwa
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntivomipfumawulo wa ririmi ra wena Dyondzisa vadyondzi ku hlaya mpfumawulo wuntshwa Va dyondzise ku hlaya marito lama tirhisaka mpfumawulo lowuntshwa na mimpfumawulo leyi dyondzisiweke (marito lama hundzuluxekaka) Komba vadyondzi kuphemelela na ku vumba marito Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	NTIVONTSALO	Dyondzisa letere rintshwa na marito	<ul style="list-style-type: none"> I vonelo ra kahle ku yelanisa ntivontsalo na ntivomipfumawulo Dyondzisa vadyondzi ku tsala letere kumbe mpfumawulo lowu dyondziweke (tsalelo ro koka ra Giredi 2&3) Dyondzisa vadyondzi ku tsala marito na swivulwa leswi tirhisaka mpfumawulo wolowo Lulamisa makhomelo ya penisele, matshamelo, ku vumba letere, ku siya ndhawu na sayizi Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	KU TSALA (Vhiki ra 1 ra ndzhendzeleko)	Ku tsala swin'we na maendlelo MPFAPFARHUTO	<ul style="list-style-type: none"> Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala Tsala kungu ra wena exitsalelweni Tsala rimba ra matsalelo exitsalelweni Komba vadyondzi ku MPFAPFARHUTA ku tsala ka vona (ku tsala swin'we) Byela vadyondzi ku tirhisa kungu ra vona na rimba ra matsalelo ku tsala mipfapfarhuto ya vona

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunharhu	KU TSALA (Vhiki ra 2 ra ndzhendzeleko)	Ku tsala swin'we na maendlelo KU HANGALASA NA KU NYIKA VAN'WANA VA HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> • Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala • Tsala mpfapfarhuto lowu nga hleriwa exitsalelweni • Tlhela mi hlaya ku hlela ka n'wina nakambe • Kombisa vadyondzi ku HANGALASA ku tsala ka wena hi ku tlhela u tsala swi basa ku ri hava swihoxo, na ku tatisa xifaniso • Byela vadyondzi ku hangasa ku tsala ka vona • Kombela vadyondzi ku avelana hi ku tsala ka vona na munghana – va hlayelana
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomipfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena(ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomipfumawulo na wa marito yo tsariwa na ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumune	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomipfumawulo	<ul style="list-style-type: none"> • Pfluxeta mimpfumawulo yimbirhi leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu • Endla nghingiriko wa ntivomipfumawulo na tlilasi, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku twananisa mimpfumawulo ku vumba marito b Ku hambanisa marito ma va mimpfumawulo c U phemelela marito ma va mapeletwana d U phemelela marito hi xitatisi xo rhanga na xitwaripeletwana lexi landzelaka e U ntlawahata marito yo fana lawa ya welaka ehansi ka ndyangu wun'we f Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravumune	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we KU HLAYA KA VUMBIRHI	<ul style="list-style-type: none"> • Ku hlaya ka vumbirhi • Hlayela vadyondzi xitori hi nkholuko na ku kombisa matitwelo • Endzhaku ko hlaya, vutisa swivutiso swi katsa : <ul style="list-style-type: none"> a Ndzandzelelano (ku sungule yini swi humelela, ku landzela yini, xo hetelela) b Vonelo (xana u tsakerile /xana a wu ehleketa yini hi / sw. na sw) na ku seketela vonelo c Swivutiso swa xiyimo xa le henhla (ku katsa xivangelo na mbuyelo) • Kombela vadyondzi ku tivumbela swivutiso swa vona vini mayelana na xitshuriwa, kutani va vutisa munghana
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomipfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena (ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfuxeto wa ntivomipfumawulo na wa marito yo tsariwana ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravunthanu	KU YINGISELA & KU VULAVULA	Migingiriko ya swa nomo	<ul style="list-style-type: none"> • Dyondzisa marito ma3 ya nkongomelo wa ntivomarito • Yimbelela risimu kumbe u vula xinsin'wana • Endla nghingiriko wun'wana wa swa nomo, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Veka vadyondzi hi mintlawa ku kanerisana hi xitshuriwa, hi ku tirhisa rimba (Ndzi tsakise... / A ndzi tsakisiwanga ... / Ndzi ehleketa leswaku xitshuriwa xi tsaleriwe ku ...) b Vutshila byo rungula xitori – Kombela vadyondzi ku tirha hi mintlawa ku huma na nkongomelo wa xitori

SIKU	XIYENGE	NGHINGIRIKO	MIGINGIRIKO LEYI RINGANYETIWEKE
Ravuntlhanu	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku titoloveta ntivomimpfumawulo	<ul style="list-style-type: none"> • Pfluxeta mimpfumawulo yimbirhi leyi dyondzisiweke hi Ravumbirhi na hi Ravunharhu, na yin'wana leyi dyondziweke eka Kotara leyi • Endla nghingiriko wa ntivomipfumawulo na tlilasi, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Ku twananisa mimpfumawulo ku vumba marito b Ku hambanisa marito ma va mimpfumawulo c Ku vumba marito hi ku tirhisa mimpfumawulo– Kuma Rito d Tsala swivulwa swa vona vini hi ku tirhisa marito ya ntivomipfumawulo e Endla migingiriko leyi faneleke eka Buku yo tirhela ya DBE
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya swin'we ENDZHAKU KA KU HLAYA	<ul style="list-style-type: none"> • Endzhaku ka ku hlaya • Endla nghingiriko ku va ngenisa exitorini hi vuenti, xik: <ul style="list-style-type: none"> a Rungula xitori na munghana – munghana u vula xiphemu xa xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke b Komisa – mudyondzi un'wana na un'wana u byela munghana leswaku xitori a xi ri mayelana na yini hi swivulwa swi 2-3 c U endla onge u burisana ximunhuhata ku suka exitorini d U andlala xitori hi nomo e U engetela marito na tinhlamuselo eka dikixinari
	KU HLAYA & NTIVOMIMPFUMAWULO	Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka MINTLAWA YI2 X 15 WA TIMINETE WUN'WANA NA WUN'WANA	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi hinkwayo na nghingiriko wa ntivomipfumawulo kumbe wo hlaya (ku hlaya hi vambirhimbirhi kumbe ku hlaya ka munhu un'we) • Hlaya ku suka eka tibuku to hlaya kumbe eka Buku yo tirhela ya DBE • Vitana ntlawa lowutsongo ku ta tirha na wena(ntlawa wa vuswikoti byo fana) • Endla mpfluxeto wa ntivomipfumawulo na wa marito yo tsariwana ntlawa • Nyika ntlawa xitshuriwa lexi nga eka levhele ya vona • Yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe

Xana u swi lemukile leswaku endzeni ka xiyenge xin'wana na xin'wana, mitolovelo na yona yi tirhisiwile? Languta loko u yi lemukile mitolovelo hinkwayo leyi katsiweke:

MIGINGIRIKO YA SWA NOMO

- Musumbhunuku: Tivisa nkongomelo, dyondzisa ntivomarito, dyondzisa risimu kumbe xinsin'wana
- Ravunharhu: Dyondzisa ntivomarito, yimbelela risimu kumbe xinsin'wana, endla nghingiriko wun'wana
- Ravuntlhanu: Dyondzisa ntivomarito, yimbelela risimu kumbe xinsin'wana, endla nghingiriko wun'wana

NTIVOMIMPFUMAWULO & NTIVONTSALO

- Musumbhunuku: Endla makambeleso ya nkamafundza ku kamba vutivi bya mimpfumawulo na ntivontsalo
- Ravumbirhi: Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito; dyondzisa matsalelo ya maletere na marito
- Ravunharhu: Dyondzisa mpfumawulo wuntshwa na marito; dyondzisa matsalelo ya maletere na marito
- Ravumune: Endla nghingiriko ku titoloveta ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke
- Ravuntlhanu: Endla nghingiriko ku titoloveta ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke

KU HLAYA SWIN'WE

- Musumbhunuku: U nga si sungula ku hlaya
- Ravumbirhi: Ku hlaya ko sungula
- Ravumune: Ku hlaya ka vumbirhi
- Ravuntlhanu: Endzhaku ka ku hlaya

KU TSALA

- Vhiki 1 Musumbhunuku: Nkunguhato
- Vhiki 1 Ravunharhu: Mpfapfarhuto
- Vhiki 2 Musumbhunuku: Ku hlela
- Vhiki 2 Ravunharhu: Ku hangalasa na ku nyika van'wana va hlaya

Xana leswi swa twala? Xana mi nga endla ku cinca kwihhi?

Ntivomipfumawulo na Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka

Tanihi mudyondzi wa xiyimo xa masungulo, vutihlamuleri bya wena i ku tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku hlaya!

Swiletelo swin'wana swa masungulo leswi u faneleke ku swi landzela ku dyondzisa ntvomipfumawulo hi leswi:

- 1 Tiyisisa leswaku u na nongonoko wa ntvomipfumawulo lowu heleleke, lowu katsaka mimpfumawulo hinkwayo ya ririmi ra wena.**
  - Nongonoko wa Ntivomipfumawulo wa NECT wa Xitsonga wu nghenisiwile laha hansi – tshunxeka ku swi tirhisa leswi, kumbe ku tirhisa nongonoko wun'wana wa ntvomipfumawulo lowu hlawulekisiweke hi xifundzankulu xa n'wina, xifundzantsongo kumbe xikolo.
- 2 Tirha u landzerisisa nongonoko wa ntvomarito wa wena. Eka mpfumawulo wun'wana na wun'wana:**
  - Tiyisisa leswaku vadyondzi va wu twa mpfumawulo, va tiva mpfumawulo eka marito.
  - Dyondzisa vuxaka bya letere na mpfumawulo – leswi mpfumawulo wu langutekisaka xiswona.
  - Va toloveti ku twananisa mpfumawulo na yin'wana mimpfumawulo leyi va yi tivaka ku vumba marito.
  - Hlaya switshuriwa leswi katsaka marito lama tirhisaka mpfumawulo.
  - Endla mpfuxeto wa mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondziweke nkarhi na nkarhi.

Swiletelo swin'wana swa masungulo leswi u faneleke ku swi landzela ku dyondzisa ku hlaya hi leswi:

- 1** Veka vadyondzi hi mintlawa ya vuswikoti byo hlaya byo fana.
- 2** Vitana ntlawa wun'wana na wun'wana ku ta ku hlayela kan'we hi vhiki.
- 3** Hi vahlayi lava tikeriwaka, ringeta ku va yingisela kambirhi kumbe kanharhu hi vhiki.
- 4** Tirhisa xitshuriwa lexi ringaneke levhele – eka yin'wana mintlawa, swi nga ha lava u endla mpfuxeto wa mimpfumawulo na ku vumba marito.
- 5** Loko u tirha na ntlawa, yingisela mudyondzi un'wana na un'wana a hlaya a ri yexe.
- 6** Dyondzisa vadyondzi ku twarisa marito lawa va nga wa tiviki – loko mudyondzi a fika eka rito leri a nga swi kotiki ku ri hlaya, n'wi pfune ku ri twarisa. U nga ri tluli kumbe u vitana mudyondzi un'wana ku ri hlaya.
- 7** Hi mikarhi ya ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka, veka vadyondzi hi vambirhimbirhi ku hetisa migingiriko yo hlaya swin'we, loko wena u ri karhi u tirha na ntlawa lowutsongo.

Nongonoko wa Ntivomipfumawulo: Xitsonga HL

- I swa nkoka swinene ku dyondzisa vadyondzi mimpfumawulo hinkwayo ya ririmi.
- Mimpfumawulo leyi dyondzisiweke eka nongonoko wa Xitsonga eka NECT RIRIMI RA LE KAYA Xitsonga wu longoloxiwile – tshunxeka ku tirhisa xiletelo lexi.
- Hikokwalaho ka ntungu, vana vo tala va hundziwile hi ku letela ka nkoka eka ntvomipfumawulo.
- Mi komberiwa ku kumisisa leswaku hi yihi mimpfumawulo leyi vadyondzi va yi tivaka na leyi va nga yi tiviki, kutani mi tirha hi ku landzerisisa nongonoko, ku adiresa ku lahlekeriwa kun’wana na kun’wana ka ku dyondza.

Xiya:

- **Mimpfumawulo leyi nga le ka tibuloko ta mpunga** ti hlawuriwile eka Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe wa Giredi 3 Kotara 3
- Ringeta ku tiyisisa leswaku vadyondzi va yi tiva mimpfumawulo leyi

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
a				
m	m-a = ma	m-a-m-a = mama		
o	o-m-a = oma			
n	n-o-n-a = nona	n-o-m-o = nomo	m-o-n-a = mona	
i	i-n-a = ina	m-i-n-a = mina	m-i = mi	
l	l-a = la	l-o-l-o = lolo	l-a-l-a = lala	
b	b-a-n-a = bana	b-a-n-a-n-a = banana	b-o-l-o = bolo	
u	b-u-l-u = bulu	b-a-l-u-n-i = baluni	b-u-l-o = bulo	
d	d-u-l-u = dulu	d-a-m-u = damu	d-i-m-a = dima	
e	d-e-l-e-l-a = delela	d-e-m-a = dema	d-e-l-a = dela	
c	c-a-c-a = caca	c-i-n-a = cina	c-e-l-a = cela	
h	h-o-m-u = homu	h-u-h-a = huha	h-a-d-a = hada	
g	g-u-l-a = gula	g-e-d-e = gede	g-u-g-a = guga	
s	s-i-l-a = sila	s-e-l-e = sele	s-o-l-a = sola	
f	f-u-m-a = fuma	f-a-n-a = fana	f-u-m-i-s-a = fumisa	
t	t-a-l-a = tala	t-e-l-e = tele	t-i-m-a = tima	
p	p-a-n-i = pani	p-o-n-a = pona	p-u-m-e = pume	
r	r-a-h-a = raha	r-i-l-a = rila	r-i-m-a = rima	
j	j-a-m-u = jamu	j-a-s-i = jasi	j-e-s-i = jesi	
y	y-i-m-a = yima	y-e-n-a = yena	y-o-n-a = yona	
k	k-a-m-u = kamu	k-o-m-a = koma	k-u-l-a = kula	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
z	z-i-p-a = zipa	z-i-p-i = zipi	z-i-v-u-k-o = zivuko	
q	q-u-v-a = quva	q-u-l-u = qulu	q-a-k-a = qaka	
v	v-a-n-a = vana	v-i-t-o = vito	v-e-k-a = veka	
w	w-e-n-a = wena	w-i-n-a = wina	w-a-n-u-n-a = wanuna	
x	x-i-k-o-l-o = xikolo	x-i-s-i-b-i = xisibi	x-i-s-i-w-a-n-a = xisiwana	
ng	ng-o-t-i = ngoti	ng-u-v-a = nguva	ng-a-t-i = ngati	
dz	dz-o-v-o = dzovo	dz-a-n-a = dzana	dz-i-m-a = dzima	
	ch-o-v-o = chovo	ch-a-v-a = chava	ch-i-v-a = chiva	
mb	mb-i-l-u = mbilu	mb-a-h-a = mbaha	mb-a-n-g-a = mbanga	
hl	hl-a-m-b-a = hlamba	hl-e-k-a = hleka	hl-u-v-a = hluva	
sw	sw-e-k-a = sweka	sw-e-sw-i = sweswi	sw-i-m-i-l-a-n-a = swimilana	
rh	rh-a-v-i = rhavi	rh-a-m-b-u = rhambu	rh-u-l-a = rhula	
kh	kh-e-kh-e = khekhe	kh-u-m-e = khume	kh-a-l-e = khale	
kw	kw-i-n-i = kwini	kw-a-t-a = kwata	kw-i-h-i = kwihhi	
ts	ts-a-l-a = tsala	ts-e-v-u = tsevu	ts-o-l-o = tsolo	
ny	ny-o-n-g-a = nyonga	ny-i-k-o = nyiko	ny-i-k-a = nyika	
dy	dy-a-m-b-u = dyambu	dy-a-n-a = dyana	dy-e-l-o = dyelo	
lw	lw-e-l-a = lwela	lw-a-n-g-u = lwangu	lw-i-s-a = lwisa	
dl	dl-a-dl-a = dladla	dl-o-k-o-dl-a = dlokodla	dl-u-dl-a = dludla	
nt	nt-i-m-a = ntima	nt-i-y-i-s-o = ntiyiso	nt-a-m-b-u = ntambu	
th	th-i-n-i = thini	th-e-p-e = thepe	th-i-k-i-th-i = thikithi	
mf	mf-e-nh-e = mfenhe	mf-u-ts-u = mfutsu	mf-u-w-o = mfuwu	
mh	mh-a-l-a-mh-a-l-a = mhalamhala	mh-e-h-o = mheho	mh-a-w-u-r-i = mhawuri	
by	by-a-l-a = byala	by-a-n-y-i = byanyi	by-a-ts-o = byatso	
nk	nk-o-m-b-e = nkombe	nk-u-k-u-l-u = nkukulu	nk-o-k-o-ts-o = nkokotso	
tl	tl-u-l-a = tlula	tl-u-n-y-a = tlunya	tl-u-m-b-a-n-a = tlumbana	
nh	nh-a-m-u = nhamu	nh-a-n-g-a = nhanga	nh-a-rh-u = nharhu	
ph	ph-a-m-a = phama	ph-e-l-a = phela	ph-e-ph-a = phepha	
pf	pf-u-t-a = pfuta	pf-a-l-a = pfala	pf-u-m-a = pfuma	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
vh	vh-i-k-i = vhiki	vh-a-k-a-ch-a = vhakacha	vh-e-n-g-e-l-e = vhengele	
ns	ns-u-n-a = nsuna	ns-o-v-o = nsovo	ns-u-k-u = nsuku	
nc	nc-i-l-a = ncila	nc-i-nc-i = ncinci	nc-o-v-o = ncovo	
bv	bv-u-bv-u-k-a = bvubvuka	bv-u-t-a-m-a = bvutama	bv-u-m-b-a = bvumba	
mp	mp-a-m-a = mpama	mp-a-hl-a = mpahla	mp-a-n-dl-a = mpandla	
py	py-i-tl-a = pyitla	py-a-n-y-a = pyanya	py-e-t-u = pyetu	
qh	qh-a-v-u-l-a = qhavula	qh-a-v-u-l-e-l-a = qhavulela	qh-i-v-a = qhiva	
tw	tw-e-l-a = twela	tw-i-s-i-s-a = twisisa	tw-a-n-a-n-a = twanana	
nw	nw-i-s-a = nwisa	nw-e-l-a = nwela	nw-a-y-a = nwaya	
nx	nx-i-x-i-m-o = nxiximo	nx-a-x-a-m-e-l-o = nxaxamelo	nx-u-n-g-e-t-o = nxungeto	
n'	n'-h-w-e-t-i = n'hweti	n'-w-a-n-a = n'wana	n'-a-n-g-a = n'anga	
aa	g-aa = gaa	p-aa = paa	y-aa = yaa	
oo	y-oo = yoo	g-oo = goo	ch-oo = choo	
ii	dz-w-ii = dzwii	y-ii = yii	i-x-ii = ixii	
ee	n-gh-ee = nghee	c-i-n-g-ee = cingee	c-o-w-ee = cowee	
ngh	ngh-a-s-i = nghasi	ngh-a-l-a = nghala	ngh-o-z-i = nghozi	
ntw	ntw-a-l-a = ntwala	ntw-a-l-o = ntwalo	ntw-e-l-a-n-o = ntwelano	
ntl	ntl-a-n-g-e-l-o = ntlanelo	ntl-a-n-g-u = ntlangu	ntl-a-w-a = ntlawa	
ndz	ndz-i-l-o = ndzilo	ndz-i-m-a-n-a = ndzimana	ndz-e-k-o = ndzeko	
mpf	mpf-u-l-a = mpfula	mpf-u-v-u = mpfuvu	mpfh-u-k-a = mpfhuka	
tlh	tlh-i-b-u-k-a = tlhibuka	tlh-e-r-i-s-a = ttherisa	tlh-e-l-a = tlhela	
tsh	tsh-o-p-i = tshopi	tsh-i-n-y-a = tshinya	tsh-i-v-e-l-a = tshivela	
nkh	nkh-a-v-i = nkhave	nkh-a-v-a-x-e-l-o = nkhavaxelo	nkh-u-t-a-z-o = nkhutazo	
ndh	ndh-a-w-u = ndhawu	ndh-a-m-b-i = ndhambi	ndh-u-ndh-u-m-a = ndhundhuma	
ndl	ndl-e-v-e = ndleve	ndl-a-l-a = ndlala	ndl-u-w-a = ndluwa	

MIMPFUMAWULO YA XITSONGA				KAMBA
NTIVOMIMPFUMAWULO	MARITO YO HUNDZULUXIWA			
ndy	ndy-a-n-g-u = ndyangu	ndy-e-l-o = ndyelo	ndy-o-n-g-o = ndyongo	
mby	mby-a-n-a = mbyana	mby-a-ts-u = mbyatsu	mby-i-n-dl-a = mbyindla	
khw	khw-a-ts-i = khwatsi	khw-e-l-a = khwela	khw-i-t-a = khwita	
rhw	rhw-a-l-a = rhwala	rhw-e-x-a = rhwexa	rhw-ee = rhwee	
mbh	mbh-u-r-i = mbhuri	mbh-o-n-i = mbhoni	mbh-o-n-g-o-l-o = mbhongolo	
ngw	ngw-e-n-y-a = ngwenya	ngw-e-d-i = ngwedi	ngw-i-d-i = ngwidi	
hlw	hlw-e-l-a = hlwela	hlw-e-r-i-s-a = hlwerisa	hlw-e-hlw-e = hlwehlwe	
nts	nts-a-k-i-s-i = ntsakisi	nts-e-n-g-o = ntsengo	nts-a-r-i-s-o = ntsariso	
ntsw	ntsw-aa = ntswaa	ntsw-e-l-e = ntswele	ntw-i-r-i = ntswiri	
nhw	nhw-a-n-y-a-n-a = nhwanyana	nhw-a-l-a = nhwala	nhw-ii = nhwii	
nkw	nkw-aa = nkwa	nkw-e-m-a = nkwema	nkw-i-nkw-i-r-i-m-b-a = nkwinkwirimba	
nhl	nhl-a-m-u-l-a = nhlamula	nhl-a-m-pf-i = nhlampfi	nhl-o-k-o = nhloko	
ntsh	ntsh-e-k-e-t-o = ntsheketo	ntsh-a-v-a = ntshava	ntsh-a-m-e-l-o = ntshamelo	
ntlh	ntlh-o-ntlh-o = ntlhontlho	ntlh-a-m-b-i = ntlhambi	ntlh-a-m-u = ntlhamu	
tshw	tshw-u-k-a = tshwuka	tshw-e-t-e-l-a = tshwetela	tshw-i-n-g-a = tshwinga	
ndzh	ndzh-o-p-e = ndzhope	ndzh-u-t-i = ndzhuti	ndzh-o-m-b-o = ndzhombo	
mbvh	mbvh-a-ch-a = mbvhacha	mbvh-u-v-a = mbvhuva	mbvh-u-l-a-x-i-f-u- v-a = mbvhulaxifuva	
nghw	nghw-a-z-i = nghwazi	nghw-e-n-dz-a = nghwendza	nghw-e-tl-i-s-a = nghwetlisa	
ntshw	y-i-ntshw-a = yintshwa	ntshw-a-t-ii = ntshwatii	ntshw-ee = ntshwee	
ndzhw	ndzhw-a-l-o = ndzhwalo	ndzhw-a-l-e-l-o = ndzhwalelo		

Rimba ra Nkunguhato & Xiletelo xo landzelerisa ntirho

- U nga ha hlawula ku tirhisa ntolovelu lowu hlamuseriweke eka xiyenge lexi nga hundza, kumbe u tshika.
- Swi nga ri na mhaka leswaku u hlawurile ku tirhisa ntolovelu wihi, u fanele ku ngenisa xiyenge xin'wana na xin'wana xa ririmi hi vhiki.
- Nakambe tsundzuka ku tirhisa maavele ya nkarhi hi xiyenge hi vhiki. Languta eka pheji ya 4.
- Kuma switsundzuxo eka nkomiso wo Vuyeta Nkunguhato wo Dyondzisa wa Lembe na Lembe eka pheji ya 5 ku kuma swiletelo.
- Tirhisa xiletelo xo landzelerisa ntirho ku tumbuluxa rhekodi yo olova ya ntirho lowu u wu endlaka vhiki na vhiki.

Tsundzuka, nongonoko lowu wo dyondza wa NECT Giredi 1-3 Ririmi ra le kaya wa kumeka ku va wu kopunuriwa eka website: www.nect.org.za

Nkongomelo wa 1:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 2:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 3:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 4:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nkongomelo wa 5:

Ngingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
SWA NOMO	NTIVOMARITO:		NTIVOMARITO:	
	RISIMU/ XINSIN'WANA:		RISIMU/ XINSIN'WANA:	
	MIGINGIRIKO YIN'WANA:		MIGINGIRIKO YIN'WANA:	
NTIVOMIMPFUMAWULO	MIMPFUMAWULO:		MIMPFUMAWULO:	
	MIGINGIRIKO:		MIGINGIRIKO:	
NTIVONTSALO	MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:		MI/ MPFUMAWULO, MARITO NA SWIVULWA:	

Nghingiriko	Vhiki 1	Kamba	Vhiki 1	Kamba
KU HLAYA SWIN'WE	XITSHURIWA:		XITSHURIWA:	
	SWIVUTISO SWA NTWISISO:		SWIVUTISO SWA NTWISISO:	
	NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:		NGHINGIRIKO WA LE NDZHAKU KO HLAYA:	
KU TSALA	NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:		NHLOKOMHAKA NA NTIRHO:	
KU HLAYA HI NTLAWA LOKU LETERIWAKA	TINOTSI:		TINOTSI:	

Nongonoko wa Makambelelo

Makambelelo ya Madyondzelo

- Nongonoko wo kambela lowu landzelaka wu katsa vuswikoti bya nkoka bya nhluvukiso wa vuswikoti bya ku hlaya leswi vadyondzi va wena va faneleke ku swi kota eka xiyenge lexi.
- Lawa hi wona **masungulo ya vuswikoti bya ku hlaya** lebyi **vadyondzi hinkwavo va faneleke ku va na byona** loko va **heta Giredi ya 3**.
- A ku na ndlela yo hatlisa no olova ku landzelerisa 'Makambelelo ya Madyondzelo, kumbe 'Makambelelo ya Mafundza'.
- Ku ku pfuna ku endla leswi hi ndlela leyi nga ni xikongomelo, u nga ringeta leswi landzelaka:
  - Va na **buku yo rhexhodela makambelelo**, tshama na yona nkarhi hinkwawo.
  - Buku leyi yi fanele ku tsariwa XIHUNDLA.
  - Eka buku leyi, **va na na xiyenge xa mudyondzi un'wana na un'wana**.
  - Siku hinkwaro, **lemuka matirhelo ya vadyondzi**, kutani **u endla tinotsi ta leswi u swi xiyaka** leswi nga na vuxaka na vuswikoti lebyi.
- Lemuka swinene **vadyondzi lava nga endliki nhluvuko**, kutani u tirha na vona ku adiresa mintlhontlho ya vona.

Nongonoko wo kambela: FP Ririmi ra le Kaya

NTIRHO LOWUKULU	✓
U landzela swipimelo na leswi languteriweke etlilasini	
U lawula matitwelo ya yena	
U tirha a ri yexe	
U kota ku tirhisana ni mintlawana	
U kongomana na mitirho a yi heta hi nkarhi lowu nga hetiki mbilu	
U tsundzuka na ku yelanisa dyondzo ya khale na leyintshwa	
U tumbuluxa na ku hlayisa vuxaka lebyinene	
U ringetela hambu swi tika – a nga heli matimba	
KU YINGISELA & KU VULAVULA	✓
U hlukisa na ku tirhisa ntivomarito lowu yaka wu bohana	
U landzelela swiletelo	
U vutisa swivutiso	
U hlumula swivutiso hi mfanelo, a tirhisa swivulwa leswi swi yaka swi bohana	
U tirhisa vuswikoti byo bula na byo vulavula hi mfanelo	
NDZEMUKO WA MIMPFUMAWULO & NTIVOMIMPFUMAWULO	✓
U phemelela marito a humesela mimpfumawulo ya wona ha wun'we wun'we hi nomo	
U twanana mimpfumawulo yi va marito hi nomo	
U lemuka na ku hlaya mimpfumawulo hinkwayo leyi dyondzisiweke (u dyondza ku hlangana ka letere na mpfumawulo)	
U vumba na ku phemelela marito lama tsariweke ehansi hi ku tirhisa mimpfumawulo leyi dyondzisiweke	

KU HLAYA	✓
Nkarhi hinkwawo u ringeta ku hundzuluxa (ku twarisa) marito mantshwa hi ku tirhisa vutivi bya letere na mpfumawulo	
U hlaya switshuriwa eka maphepha yo tirhela hi nkholuko lowu kulaka na nkhaqato	
NTWISISO	✓
<i>Eka Xiyimo xa Masungulo, vuswikoti lebyi byi fanele byi akiwa hi nkarhi wa ku hlaya swin'we – loko mudyondzisi a karhi hlayela ehenhla switshuriwa swo bohana.</i>	
U komba ku navela ku tiva na ntsakelo hi nkarhi wa ku hlaya swin'we switori	
U hlamula swivutiso swo tsundzuka hi nkaqato	
U nyika tinhlamulo leti nga na ndzandzelelano, mavonelo lama seketeriwaka eka swivutiso swa 'hikokwalaho ka yini'	
U endla nkomiso wa swiendleko swa nkoka eswitorini swo hlayela ehenhla	
U vula xikongomelo kumbe hungu ra switori leswi hlayiwaka	
U tsundzuka na ku yelanisa switori leswi se swi hlayiweke na switori swintshwa	
NTIVONTSALO	✓
U khoma penisele na switirhisiwa swo tsala hi mfanelo – a tirhisa makhomelo yo khoma hi tintiho tinharhu	
U tsala maletere lama dyondzisiweke hi mfanelo no hlayeka	
U tsala hi rivilo leri nga vilerisiki – u heta mitirho hi nkarhi lowu vekiweke	
KU TSALA	✓
U tirhisa ku tsala ku hundzisela mavonelo yakwe (a nga kopunuli)	
U tsala a ri yexe (u na wona maqhinga ya ku tsala, wa ma tirhisa ku hetisa mitirho yo tsala)	
U tirhisa vutivi byo yelanisa mpfumawulo na letere ku tsala marito (mapeletelo yo tiendlela)	
U hlayela vanghana leswi a swi tsaleke	

Makambelego ya Madyondzelo

- U nga hlawula ku titumbuluxela wa wena Ntirho wa Makambelego ya Mafundza ku ya hi swiletelo leswi nyikiweke eka 'Revised Section 4' eka XIPHOKHAMA.
- Ndlela yin'wana, xikombiso xa **Ntirho wa Makambelego ya Mafundza wa Kotara ya 3** xi **katsiwile laha hanshi**. U nga tirhisa Ntirho wa Makambelego lawa ya Mafundza leswi ma nga xiswona, kumbe u cinca ko karhi leswaku ma tirhiseka etlilasini ya wena.
- 'Khadi ra mikutlunyo' ri katsiwile laha u nga tsalaka mbuyelo wa xikambelo xa vadyondzi eka xiyenge xin'wana na xin'wana.

Ha tshemba leswaku mi ta kuma xiletelo lexi xa makambelego xi ri lexi pfunaka.

Makambelelo ya Madyonzelo: Khadi ra Mikutlunyo							
Mavito ya vadyondzi	Ku yingisela & ku vulavula	Ntivotimpfumawulo	Ku hlaya & Ntwisiso	Ntivotso	Ku tsala	Hi ku angarhela	
Nomoro ya Ngingiriko wa Makambelelo	3.1	3.2	3.3	3.3	3.4	3.2	
1	U rungula xitori lexi nga na masungulo, xikarhi na mahetelelo.	U ringanyeta xitshunxo eka xiphigo.	U tirhisa vutivi bya ntivotimpfumawulo ku peleta marito hi mfanelo naswona u hetisa mbitanelo.	U hlayela ehenhla buku eka xiyimo xa yena. U tirhisa marito yo voniwa, mimpfumawulo, vuswikoti byo kuma monga wa maha na vuswikoti byo hundzuluxa.	U hlamula swivutiso swa ntwisiso mayelana na vuxokoxoko bya xitshuriwa. U endla minkumbetelelo. U landzelerisa swindleko hi ndzandzelelano lowu faneleke. U edla minkambisiso.	U tsala swi basa na hi nkhaqato. U tirhisa matsalelo yo koka.	U tsala xitshuriwa hi yena n'wini lexi nga na swivulwa leswi nga riki hansa ka 10. U tirhisa mahikahatelelo, xivumbeko xa swivulwa na minkarhi hi mfanelo.
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							
9							
10							
11							
12							

Giredi ya 3 Kotara ya 3: Xikombiso xa Ntirho wa Makambelelo ya Mafundza

3.1: KU YINGISELA & KU VULAVULA	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U rungula xitori lexi nga na masungulo, xikarhi na mahetelelo
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Leswi swi nga endliwa nkarhi wun'wana na wun'wana ku suka eka Vhiki ra 3 ku fika eka Vhiki ra 5 • Endla leswi hi Ravunharhu kumbe hi va Ravuntlhanu hi nkarhi wa nghingiriko wa swa nomo • Kumbe hi va Ravuntlhanu hi nkarhi wo Hlaya swin'we: Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Tshamisisa tlilasi ku hetisa nghingiriko wa Vutshila byo rungula xitori – vadyondzi va fanele ku tirha hi vambirhimbirhi ku humelerisahuman a xitori xa vona mayelana na nkongomelo. • Kutani, vitana hinkwavo va ta hi vambirhimbirhi van'wana na van'wana ku ta edesikini ra wena ku ta hetisa makambelelo. • Kombela vadyondzi ku cincana ku ta ku rungulela xitori xa vona. Va fanele va tiyisisa leswaku va: <ul style="list-style-type: none"> a Rungula xitori hi ndzandzelelano lowu faneleke b Xi katsa masungulo, xikarhi na mahetelelo c A va vuyeleli swiphemu swa xitori • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
Vutumbuluxi bya xitori	Xitori xi kopunuriwile ku suka eka xitori xa ku hlaya swin'we, kumbe ku suka eka xitori xa Buku yo tirhela ya DBE.	Xitori a xi kopunuriwanga, kambe xi fana na switori swin'wana. Kumbe, xitori xi na vutumbuluxi kambe a xi twali.	Xitori xi na vutumbuluxi, kambe a xi twisiseki hi ku hetiseka.	Xitori xi na vutumbuluxi naswona xi twisiseka hi ku hetiseka.
Xivumbeko xa Xitori	Xitori a xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo lama nga le rivaleni. Swiphemu swa xitori swa kayivela, naswona ndzandzelelano wu hlangahlanganile.	Xitori xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo. Hambiswiritano, ndzandzelelano wu hlangahlanganile.	Xitori xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo. Ndzandzelelano wa xitori hi xitalo wu hi mfanelo.	Xitori xi na masungulo, xikarhi na mahetelelo lama nga erivaleni. Ndzandzelelano wa xitori wu hi mfanelo.

3.2: KU YINGISELA & KU VULAVULA / NTWISISO

XIKONGOMELO	<p>U yingisela na ku tinghenisa eka xitshuriwa ku:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U hlamula swivutiso swa ntwisiso mayelana na vuxokoxoko bya xitshuriwa • U landzelerisa swiendleko swa xitshuriwa hi mfanelo • U endla minkumbetelo hi ximunhuhata eka xitshuriwa • U endla nkambisiso hi xitshuriwa • U ringanyeta xitshunxo eka xiphigo eka xitshuriwa
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Leswi swi nga endliwa nkarhi wun'wana na wun'wana ku suka eka Vhiki ra 6 ku fika eka Vhiki 8 • Endla leswi hi va Ravuntlhanu hi nkarhi wa nghingiriko wa swa nomo: Ku kanela hi ku Hlaya swin'we kumbe hi va Ravuntlhanu hi nkarhi wo Hlaya swin'we: Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Tirhisa xitori xa ku Hlaya swin'we xa vhiki leri nga hela. • Tshamisisa vadyondzi ku hetisa ntirho. • Kutani, vitana vadyondzi hi un'we un'we edesikini ra wena ku hetisa makambelelo. • Kombela vadyondzi va 1-2 ku hlamula xin'we xa mixaka leyi landzelaka ya swivutiso mayelana na xitshuriwa: <p>Swivutiso swa ntwisiso mayelana na Vuxokoxoko</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Mani...? 2 Yini...? 3 Rihi...? 4 Njhani...? 5 Kwihhi...? <p>Ndzandzelelano</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Xana ku humelele yini eku sunguleni ka xitori? 2 Xana ku humelele yini eku heteleleni ka xitori? 3 Xana ku humelele yini endzhaku ka ...? 4 Xana xo sungula ku humelela i yini: ...kumbe...? <p>Mikumbetelo</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Xana u kumbetela leswaku ku humelele yini hi ximunhuhata ... eku heteleleni ka xitori? Hikokwalaho ka yini? 2 Xana u kumbetela leswaku ku humelele yini eka... eku heteleleni ka xitori? Hikokwalaho ka yini? <p>Nkambisiso</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Xana hi xihhi ximunhuhata lexi u xi tsakeleke swinene? Hikokwalaho ka yini? 2 Xana u tiphinile hi xitori? Hikokwalaho ka yini? <p>Xitshunxo xa xiphigo</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Xana xiphigo a xi ri yini exitorini? 2 Xana u nga ehleketa hi xitshunxo xo hambana eka xiphigo xa ... (xiphigo exitorini)? 3 Xana hi rihhi vonelo ra wena ra xitshunxo? • Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
Swivutiso swo Kongoma	Mudyondzi a nga swi koti ku tsundzuka hi mfanelo vuxokoxoko byin'wana na byin'wana eka xitori.	Mudyondzi u tsundzuka hi mfanelo vuxokoxoko byin'wana ku suka exitorini, a ri karhi a tsundzuxiwa.	Mudyondzi u tsundzuka hi mfanelo vuxokoxoko hinkwabyo ku suka exitorini, a ri karhi a tsundzuxiwa.	Mudyondzi u lemuka hi mfanelo vuxokoxoko hinkwabyo bya xitori hi xihatla, hi nkholuko na hi nkhaqato.
Ndzandzelelano	Mudyondzi a nga swi koti ku landzelerisa hi mfanelo swiendleko swa le ka xitshuriwa.	Mudyondzi u kota ku landzelerisa hi mfanelo swiendleko swa le ka xitshuriwa hi ku seketeriwa.	Mudyondzi u kota ku landzelerisa hi mfanelo swiendleko swa le ka xitshuriwa kambe u teka nkarhi.	Mudyondzi u landzelerisa swiendleko hinkwaswo swa le ka xitshuriwa hi xihatla na hi mfanelo.
Nkumbetelo	Mudyondzi a nga swi koti ku endla nkumbetelo lowu twisisekaka hi ximunhuhatwa kumbe xanchumu ku suka exitorini.	Mudyondzi u endla nkumbetelo lowu twisisekaka hi ximunhuhatwa kumbe xanchumu ku suka exitorini hi ku seketeriwa.	Mudyondzi u endla nkumbetelo lowu twisisekaka hi ximunhuhatwa kumbe xanchumu ku suka exitorini handle ka nseketelo.	Mudyondzi u endla nkumbetelo wa kahle hi ximunhuhatwa kumbe xanchumu ku suka exitorini handle ka nseketelo.
Nkambisiso	Mudyondzi a nga swi koti ku endla nkambisiso wo twisiseka hi ximunhuhatwa kumbe xitori.	Mudyondzi u endla nkambisiso wo twisiseka hi ximunhuhatwa kumbe xitori hi ku pfuniwa, kambe a nga swi koti ku seketela nkambisiso.	Mudyondzi u endla nkambisiso wo twisiseka hi ximunhuhatwa kumbe xitori hi ku pfuniwa, naswona u ringeta ku seketela nkambisiso.	Mudyondzi u endla nkambisiso wo twisiseka hi ximunhuhatwa kumbe xitori hi ku pfuniwa, naswona u nyika nseketelo wa kahle wa nkambisiso.
Xitshunxo xa xiphiqu	Mudyondzi swa n'wi nonohela ku lemuka xiphiqu exitorini.	Mudyondzi u lemuka xiphiqu exitorini, kambe a nga swi koti ku ringanyeta xitshunxo xin'wana xo twala.	Mudyondzi u lemuka xiphiqu exitorini, naswona u ringanyeta xitshunxo xin'wana xo twala.	Mudyondzi u lemuka xiphiqu exitorini, naswona u ringanyeta xitshunxo xin'wana xo twala kahle.

3.3: NTIVOMIMPFUMAWULO	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> U tirhisa vutivi bya ntivomimpfumawulo ku peleta marito hi mfanelo naswona u hetisa mbitanelo.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> Endla leswi hi Vhiki ra 6 kumbe 7, hi nkarhi wa dyondzontsongo ya Ntivontsalo wa hi Musumbhunuku
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> Kombela vadyondzi ku pfula pheji ro basa kutani va tsala nhlokomhaka: Ku peleta na Mbitanelo Lexi landzelaka, komba vadyondzi ku petsa phepha hi le xikarhi etibukwini ta vona, kutani va tsala tinomboro 1-5 endzilakaneni, kutani a tsala 6-10 exikarhi ka pheji. Hlamusela vadyondzi leswaku u ta vitana nomboro na rito. Va fanele va tsala rito ekusuhi na nomboro leyi faneleke. Loko mudyondzi a nga swi tivi ku tsala rito, u fanele ku dirowa ntila lowutsongo ekusuhi na nomboro. Dyondzisa vadyondzi ku miyela hi mikarhi ya swikambelwana, va nga languti eka ntirho wa van'wana. Endla nongonoko wa 10 wa marito lawa u nga ta vitanela. Tiyisisa leswaku u katsa marito lama landzelaka: n'wana, mbyana, phyama, khekhe, tshopi. Kutani vitanela swivulwa swi2, u tirhisa mimpfumawulo na marito lawa vadyondzi va dyondzisiweke. Endzhaku ka xikambelwana, hlengeleta tibuku ta vadyondzi kutani u ti koroketa. Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
Ku peleta	Mudyondzi u kume exikarhi ka 1-2 wa marito hi mfanelo.	Mudyondzi u kume exikarhi ka 3-5 wa marito hi mfanelo.	Mudyondzi u kume exikarhi ka 6-8 wa marito hi mfanelo.	Mudyondzi u kume exikarhi ka 9-10 wa marito hi mfanelo.
Mbitanelo	Mudyondzi u endlile ku tlula 5 wa swihoxo swa ku peleta kumbe ku hikahata.	Mudyondzi u endlile 4-5 wa swihoxo swa ku peleta kumbe ku hikahata.	Mudyondzi u endlile 2-3 wa swihoxo swa ku peleta kumbe ku hikahata.	Mudyondzi a nga endlanga swihoxo swo tlula xi1 swa ku peleta kumbe ku hikahata.

3.4: HLAYA	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> U hlayela ehenhla buku eka xiyimo xa yena. U tirhisa marito yo voniwa, mimpfumawulo, vuswikoti byo kuma mongo wa mhaka na vuswikoti byo hundzuluxa.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> Leswi swi nga endlilwa nkarhi wun'wana na wun'wana ku suka eka Vhiki ra 6 ku fika eka Vhiki 8 Endla leswi hi nkarhi wa Ku hlaya hi ntlawa loku leteriwaka
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> Hi nkarhi wa 'Ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriwaka' vitana xirho ha xin'we xin'we xa ntlawa ku ta ku hlayela. Kombela mudyondzi ku hlayela ehenhla ku suka eka xitshuriwa xa xiyimo xa yena. Tiyisisa leswaku xitshuriwa xi katsa marito lama hundzuluxekaka. Kambela mudyondzi un'wana na un'wana hi rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
NKHULUKO	Mudyondzi wa kanakana loko a karhi a hlaya, wa miyela loko a fika eka marito lawa a nga ma tiviki kumbe a tula marito yo kala a nga ma tivi, u vuyelela marito kumbe swivulwana.	Mudyondzi u hlaya a karhi a yimanyana kumbe ku kanakana. Mudyondzi u na 'maganga' lawa ya tikaka ku ma hundza.	Mudyondzi u hlaya a karhi a yimanyana hi ncino. U na ku tikeriwa hi marito yo karhi na/ hi swivumbeko swa swivulwa.	Mudyondzi u hlaya hi olova a yimanyana. Mudyondzi wa swi kota ku tilulamisa loko a hlaya marito yo karhata na/ swivumbeko swa swivulwa.
VUSWIKOTI BYO HUNDZULUXA	Mudyondzi u lava nseketelo swinene hi ntivomimpfumawulo ku suka eka mudyondzisi ku kota ku hlaya rito leri a nga ri tiviki. Mudyondzi wa tikeriwa ku pHEMELELA marito ma va hi mapeletwana kumbe mimpfumawulo. Mudyondzi u tiva marito matsongo ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu.	Mudyondzi u ringeta ku tirhisa ntivomimpfumawulo ku hlaya marito yo kala a nga ma tivi kambe u lava nseketelo ku suka eka mudyondzisi. Mudyondzi wa swi kota ku pHEMELELA marito ma va hi mapeletwana kumbe mimpfumawulo hi nseketelo wa mudyondzisi. Mudyondzi u tiva marito man'wana ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu.	Mudyondzi u tirhisa ntivomimpfumawulo na mapeletwana ku twarisa marito yo kala a nga ma tivi, kambe nkarhi na nkarhi u lava ku pfuniwa ku twananisa mimpfumawulo ku vumba rito. Mudyondzi u tiva marito yo tala ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu.	Mudyondzi u tirhisa ntivomimpfumawulo na mapeletwana ku twarisa marito yo kala a nga ma tivi, naswona hi xitalo u twananisa mimpfumawulo ku vumba rito. Mudyondzi u tiva marito hinkwawo lama dyondzisiweke ya ntolovelu/ marito lama tirhisiwaka hi ntolovelu.

3.5: NTIVONTSALO / KU TSALA	
XIKONGOMELO	<ul style="list-style-type: none"> • U tsala swi basa na hi nkhaqato. U tirhisa matsalelo yo koka. • U tsala xitshuriwa hi yena n'wini lexi nga na swivulwa leswi nga riki hansi ka 10. U tirhisa mahikahatelo, xivumbeko xa swivulwa na minkarhi hi mfanelo.
MAENDLELO	<ul style="list-style-type: none"> • Endla leswi hi ku tirhisa dyondzo yo tsala ya Mavhiki ya 3-4, Mavhiki ya 5-6, kumbe Mavhiki ya 7-8.
NGHINGIRIKO	<ul style="list-style-type: none"> • Fambisa dyondzo ya ku tsala tanihi ntolovelu. • Hlengeleta tibuku ta vadyondzi eku heleni ka ku tsala. • Kambela ntivontsalo na ku tsala ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku tirhisa rhubiriki leyi nga laha hansi.

RHUBIRIKI	LEVHELE 1 MPIMO 1-2	LEVHELE 2 MPIMO 3-4	LEVHELE 3 MPIMO 5-6	LEVHELE 4 MPIMO 7
NTIVONTSALO	Mudyondzi wa nonoheriwa hi ku tsala swi basa na hi nkhaqato. Ntivontsalo a wa hambana hi sayizi, mavumbelo ya maletere hi xitalo a hi wona, kun'wana a nga yi siyi ndhawu exikarhi ka maletere.	Mudyondzi mikarhi yin'wana wa nonoheriwa hi ku tsala swi basa na hi nkhaqato. Ntivontsalo wu nga hambana hi sayizi, mavumbelo ya maletere mikarhi yin'wana a hi wona, kun'wana a nga yi siyi ndhawu exikarhi ka maletere.	Mudyondzi mikarhi yo tala u tsala swi basa na hi nkhaqato. Ntivontsalo mikarhi yo tala a wu hambana hi sayizi, mavumbelo ya maletere yo tala hi wona, hinkwako wa yi siya ndhawu exikarhi ka maletere.	Mudyondzi u tsala swi basa na hi nkhaqato. Ntivontsalo a wu hambana hi sayizi, u vumba maletere hi mfanelo, hinkwako wa yi siya ndhawu exikarhi ka maletere.
KU TSALA: VUTUMBULUXI	Swa nonoha ku twisa vonelo, kumbe ri hava vutumbuxi – u kopunule xikombiso xa mudyondzisi.	Vonelo ra twiseka naswona ri na vutumbuluxi, hambileswi ri yelanaka na xikombiso.	Vonelo i ra yena n'wini naswona ri na vutumbuluxi.	Vonelo i ra yena n'wini ri na vutumbuluxi naswona ri na vutshila.
KU TSALA: KU LEHA	Xitshuriwa xi na swivulwa swa le hansi ka 7.	Xitshuriwa xi na kwalomu ka 7-8 wa swivulwa.	Xitshuriwa xi na kwalomu ka 9 wa swivulwa.	Xitshuriwa xi na 10 wa swivulwa.
KU TSALA: SWIHIKAHATO	Mudyondzi wa tikeriwa ku tirhisa maletere lamakulu na tihiko nkarhi hinkwawo na hi mfanelo.	Mudyondzi u tirhisa maletere lamakulu na tihiko hi mfanelo, kumbe wa tikeriwa hi swihikahato swin'wana.	Mudyondzi u tirhisa swihikahato hinkwaswo leswi dyondzisiweke, kumbe u endla swihoxo nkarhi na nkarhi.	Mudyondzi u tirhisa swihikahato hinkwaswo leswi dyondzisiweke hi mfanelo, naswona a nga tali ku endla swihoxo.
KU TSALA: XIVUMBEKO XA XIVULWA NA MIKARHI	Xivumbeko xa xivulwa minkarhi yo tala a xi hi mfanelo. Ku na swihoxo swa 7 kumbe ku tlula leswi khumbaka nongonoko wa marito, ku kayivela ka marito man'wana kumbe nkarhi.	Xivumbeko xa xivulwa minkarhi yin'wana a xi hi mfanelo. Ku na swihoxo swa 5-6 leswi khumbaka nongonoko wa marito, ku kayivela ka marito kumbe nkarhi.	Xivumbeko xa xivulwa minkarhi yo tala xi hi mfanelo. Ku na swihoxo swa 3-4 leswi khumbaka nongonoko wa marito, ku kayivela ka marito kumbe nkarhi.	Xivumbeko xa xivulwa minkarhi yo tala xi hi mfanelo. Ku na swihoxo swa 1-2 leswi khumbaka nongonoko wa marito, ku kayivela ka marito kumbe nkarhi.

